

Egymás mellett

Pilinszky János és Georges Bernanos

Ülök a kora őszi kertben, és olvasok. A kertet, az égboltot, a fákat, s egy öreg kutya pillantását, jelenlétét olvasom. Estétként előbb a szürkületet, később a csillagok betűit, az éjszaka zajait, a csönd „betűvetését”. Kifogyhatatlan olvasmány!¹

1946-ban született Szekszárdon. A PPKÉ BTK-n tanított fotóelméletet és esztétikát. Legutóbbi írását 2010. 12. számunkban közzöltük.

¹Pilinszky János: *A könyvek könyve*. In uő: *A mélypont ünnepélye*. (Vál. és szerk. Jelenits István.) Szépirodalmi, Budapest, 1984. I. 459. (A továbbiakban: MŰ I.)

Áldozás és áldozat

²Szent István Budapest, 2009. (Ford. Just Béla.) — A továbbiakban a felszövegben ennek a kiadásnak az oldalszámait adom meg zárójelben.

³Amikor átnéztem a Vigiliában Tandori Dezső *Olvasónaplóját* (2006. augusztus), akkor arra gondoltam, hogy az összehasonlítás nem is véletlen, hisz Bernanos regénye olvastán ő is Pilinszkyre gondolt a „kiút-fogalom” kapcsán.

Hit, szeretet, szegénység

Ülök a kertben és olvasok. Először úgy, ahogy a költő tette. Aztán a költővel. Mert Pilinszkynek *A mélypont ünnepélyét* lapozom. De előttem, az asztalon fekszik egy másik könyv is. Ugyanis amikor a felső szobámból lehoztam Pilinszky két kötetét, rátettem egy kis asztalra, hogy majd idővel átolvassom és jegyzetelem. Csak napok múlva vettem észre, hogy Georges Bernanos könyvére, az 1926-ban, Párizsban megjelent *Egy falusi plébános naplójára*² tettem a magyar költő összegyűjtött prózai munkáját. Közben megtudtam, hogy ezt a könyvet, amelyet én mostanában olvastam el, Pilinszky is jól ismerte, és többször is idézte.³ Ez a véletlen adta az ötletet, hogy az író és a költő prózájában olvasható hasonló témákat, gondolatokat kimásoljam és összevegyem. Ezért olyan ez a kis írás, mint egy tükör, ahol az idézetek oda-vissza olvasandók és olvashatók: Pilinszkytől Bernanosig, illetve Bernanostól Pilinszkyig.

Rögtön az elején el kell mondanom, hogy a papságról külön azért nem szól Bernanos, mert az egész könyv, minden egyes sora erről szól. Mészáros Vilma azt írja Bernanosról, hogy magányos farkas volt, „minden regényének középpontjában Isten és a Sátán harca áll, a hős pedig, akin keresztül csatájukat vívják, szinte mindig pap. Hozzátehetnénk: szinte mindig ugyanaz a pap. (...) Milyen hát ez a pap, aki az író szándéka szerint az ateista és élvezetekbe merült földi világot a túlvilággal összeköti? Nyugodtan felelhetjük: éppen ellenkezője az átlag papnak.”⁴

A költő is röviden szól, bár egyszer viszonylag hosszú riportban számol be egy aranymisés vak papról. Uhl Antalnak ilyen megható sorokat szentelt: *Beszédének legszebb gondolata — amelynek katartikus erejével érintette meg a hívőket —, hogy „Isten papja nemcsak áldozatot mutat be, hanem önmagát, saját életét is föláldozza a Mennyei Atyának”*.⁵

A félelemről és a kishitúségről szólva a költő így idézi Bernanost: *„Ne féljete, kicsinyhitűek...” — mondta a Mester, mert bizony van mitől félnünk! Bernanos egész drámát szentelt a gyávaságig menő félelemnek, hogy a végén épp betegesen rettegő hős nője váljék a legbátrabbá a halálban.*⁶

A hívő a mindenség örök gyermeke, vallja Pilinszky: *A hívő semmivel se tud többet, mint a hitetlen. De úgy érzi, hogy az ember létszférája messze túlnő tudása határain. Hogy az ember befejezetlen, végtelen szabadság...⁷*

⁴Mészáros Vilma: *A mai francia regény*. Gondolat, Budapest, 1966, 217.

⁵Új Ember, 1959. június 21. (A továbbiakban: ÚE.)
In: MÚ I. 52.

⁶ÚE, 1978. január 15.
In: MÚ I. 489.

⁷ÚE, 1973. június 10.
In: MÚ I. 440.

⁸ÚE, 1967. március 26.
In: MÚ I. 325–326.

A hitről ezt vallja Bernanos falusi plébánosa: *Nem, nem vesztetem el a hitemet! Ez a kifejezés: „elveszteni a hitet”, amint az ember a pénztárcáját vagy egy kulcscsomót veszít el, egyébként is mindig egy kissé együgyűnek tűnt fel nekem. Valószínűleg annak a polgári és illedelmes vallásosságnak a szókincséhez tartozik, melyet a 18. századi szomorú, de sokat beszélő papok hagytak ránk örökül. Az ember nem veszti el a hitét: csak annyi az egész, hogy a hit megszűnik táplálni az életet.* (106.)

A hit és a hitetlenség kapcsán még egy megrendítő példázatot idézek Pilinszkytól — az Újszövetség egyik legdrámaibb jelenetét — a hit fölismeréséről és annak elfogadásról: *Tudjuk, hogy szó szerint egyetlen embernek ígérte meg a paradicsomot: a jobbán függő latornak. S ez egyáltalán nem véletlen. Benne, a jobbik latorban, egyetlen pillanatban valósult meg az emberi lét három végletes pillanata: a halál, a szeretet és a hit élménye, s mindhárom tökéletes egységben, s tökéletesen sajátjaként már. Abban a pillanatban, amikor Jézushoz fordult, fogadta el és teljesítette be halálát. De ettől nemhogy megszűnt volna szeretni, hanem szeretete is épp ezzel a fordulattal született meg benne, hogy a hit legintimebb és legbizonyosabb vallomását mondassa el vele anélkül, hogy Jézus tanításából bármit ismert, s föltámadásának dicsőségéből bármit is előre tudhatott volna.*

A szeretet hirdetése a kereszténység egyik pillére: *Szeretet híján a valóság a semmibe hanyatlik vissza — vallja hűséges meggyőződéssel Pilinszky, másutt pedig ezt írja erről: Az, ami Jézus tanításából és követéséből fontos, lényege szerint egyetlen pillanatba tömöríthető. Ez volt az ő jó híre. Hogy a szeretet meredeken lerövidíti a hozzá vezető végejárhatatlan utakat. Egyetlen föltétele, hogy a szeretet valóban gyökeret ereszzen bennem, az én szeretetem legyen (szemben az énszeretettel) a másik iránt. Ez az a „kisajátítás”, mely sohase önzés, hanem épp ellenkezőleg, kitárulás és elszemélytelenedés, mely szabad utat enged szívünkben Isten üdvözítő szeretetének és baráti meghívásának.*⁸

A szeretetről és a szegénységről ezt mondja a fiatal ambricourt-i plébános: *Őszintén hiszem, mindegy: szegény vagyok-e, vagy gazdag, csak azt szeretném, ha előljáróink egyszer s mindenkorra eldöntenék ezt a kérdést. Arra kényszerítenek bennünket, hogy polgári jólét keretében éljünk, pedig ez annyira nem illik nyomorúságunkhoz... A nagy szegénység könnyen tud méltóságteljes maradni. Akkor hát miért kell fenntartani a látszatot? Miért csinálnak belőlünk szűkölködőket?* (25.)

Egyetlen egy társadalom sem fogja kiirtani a Szegényt. Egyesek az emberek ostobaságából, hiúságából, bűneiből élnek. A Szegény a szeretetből él. Milyen fenséges szó! (84.)

„Ha valóban keresnéd Jézus Krisztust, megtalálnád” — mondtam neki. Ezt felelte: „Ott keresem a jó Istent, ahol a legtöbb esélyem van, hogy megtalálom, a szegények között.” (103.)

Középút, középszer

Ki az, akit nem foglalkoztatott élete során a középút, és kit nem boszszantott a középszer? *Mi is hát a különbség az „arany középút” és a középszerűségbe való menekvés között? — teszi fel a kérdést az Új Emberben Pilinszky János. — Az előbbi föltételezi a lankadatlan és tárgyilagos figyel-*

met; az állandó kritikát és a tájékozódás örömét; a „játékszabályok” kölcsönös tiszteletét. Nem így a közép-szer! A közép-szerűség eleve fél a valóságtól és ke-riül minden igazságot, mely egykönnyen arra kötelezhetné, hogy földadja kicsi-nyes önzését. Számára egyedül az fontos, hogy olyan világot hazudhasson maga köré, amelyben se kicsivé (vagyis alázatossá), se óriássá (vagyis hőssé) nem kell válnia. Titkos elve: kicsinyesen és nagyozolva! (...) A közép-szer viszont, ha már a gondolkodástól is fél, még jobban retteg a cselekedettől, a vállalásról.

⁹ÚE, 1975. augusztus 17.
In: MÜ I. 471.

Dosztojevszkijnek igaza volt, amikor az ördögöt közönségesnek vélte. És ha az ördög csakugyan közönséges, a pokol minden bizonymal közép-szerű. Kilátástalanul és reménytelenül közép-szerű.⁹

Az ördögöt emlegeti a közép-szer kapcsán Bernanos is: — Órizd meg magadnak, amit mondani fogok: minden baj talán abból eredt, hogy gyűlölte a közép-szerűeket. „Te gyűlölöd a közép-szerű embereket” — mondtam neki néha. Ő pedig nem tiltakozott, mert, ismétlem: igaz ember volt. Az embernek vigyáznia kellene, látod? A közép-szerű ember az ördög csapdája. A közép-szerűség túl bonyolult dolog számunkra, Istenre tartozik. Addig pedig a közép-szerű embernek menedéket kellene találnia árnyékunkban, a szárnyunk alatt. Menedéket, meleget — hiszen olyan szükségük van melegre, szegény ördögöknek! (103.)

**Öröm, szomorúság,
szenvedés, igazság**

Az öröm akarásáról ez olvasható az Egy falusi plébános naplójában: Nem elég akarni, hogy az ember örülni tudjon. Egy kisfiú hónapokig boldogan játszik el a legkisebb filléres babával, míg egy koravén gyermek ásitozni fog az ötszáz frankos játék láttára is. Miért? Mert elvesztette gyermeki lelkiületét. Nos, hát, a jó Isten azzal bírta meg az egyházat, hogy megőrizze a világban ezt a gyermeki lelkiületet, ezt a romlatlanságot, ezt az üdeséget. A pogányság nem volt a természet ellensége, de csupán a kereszténység teszi nagygyá, önt lelket belé, teszi méltóvá az emberhez, az ember álmához. (20.)

A szomorúságról és vidámságról, az örömről és szenvedésről mindketten vallanak. Pilinszky szerint az örömben és szenvedésben egyedül a tiszta szívűek merészelnek alászállni, s épp a bűnös szív az, mely a semmi ke-riülővel kitér az ismeret, a szenvedés és az öröm útjából. Igen, vakmerő szívűekre, az élet mélységes szeretetére és megbecsülésére van égető szükségünk, hogy megszülessék számunkra a vigasság új formája, hogy ismét körülülhessük a kánai asztalt! Hiszen, kivétel nélkül ez után a derű után vágyozunk.¹⁰

¹⁰ÚE, 1960. augusztus 14.
In: MÜ I. 78.

A fiatal papot így oktatja egyik, idősebb kollégája: A keresztény nép nem szemforgató nép. Az egyháznak jó erős idegei vannak, nem ijed meg a bűntől, sőt. Nyugodtan szembenéz vele, sőt Jézus Krisztus példájára el is fogadja, magára vállalja. Ha egy jó munkás becsületesen dolgozik a hét hat napján, megengedhetik neki, hogy szombat este leigya magát. Nézd csak, majd az ellenkezőjével határozom meg neked, hogy mi a keresztény nép. A keresztény nép ellenkezője a szomorú nép, az öregemberek népe. Azt válaszolhatod, hogy ez a meghatározás nem nagyon teologikus. Elismerem. De elgondolkoztathatja azokat az urakat, akik végigásítják a vasárnapi szentmisét. Persze hogy ásítgatnak! Csak nem gondolod, hogy az egyház meg tudja őket tanítani az örömről abban a hetenkénti fél órában?! De még ha betéve tudnák is a Tridenti zsinat katekizmusát, valószínűleg akkor sem lennének vidámabbak. (19.)

Az igazságról mindketten röviden vallottak: *Ha útközben találkozol egy igazsággal, nézd meg jól magadnak, hogy alkalomadtán rá tudj ismereni, de ne várd, hogy majd az kacsint rád. Az Evangélium igazságai sohasem kacsintgatnak. A többi igazsággal sohasem tudja az ember biztosan, hol hemperegetek, mielőtt hozzánk elérkeztek...* (43.)

Mert végtére is, az igazság a hatalmasok kezei között csak ugyanolyan kormányzati eszköz, mint a többi. Miért nevezik igazságnak? (203.)

¹¹ÚE, 1972. január 23.
In: MÜ I. 421.

Pilinszky vallomása, az írás címe szerint is, néhány szóból áll: *Ahhoz, hogy igazságos lehessen, tudnom kell, hogy nem vagyok birtokosa semmiféle abszolút igazságnak.*¹¹

Bűn és bűnbánat

A bűn, a bűnös és a bűnbánat egy pap és egy keresztény ember számára megkerülhetetlen kérdések. Kétféle módon viszonyul a kereszténység a bűnhöz és bűnöshöz — írja a költő. *Mert bármiféle bűnről legyen is szó, Jézus magatartása tökéletesen más a bűnnel szemben, és megint tökéletesen más a bűnössel szemben. A bűnnel szemben csupa könyörtelen tiltás, de már a bűnössel, s kivált a vezeklővel szemben csupa irgalom és szeretet.*

A bűn fogalmát szükségszerűen másként használják a civil jogrendben, és másként a keresztény, vallásos használatban. Az előbbiben inkább gyakorlati a jelentése, az utóbbiban viszont elsőrendűen lelkiismereti kérdés. Gyökerében szemlélve vétkét, a vallásos lelkiismeret szinte megoldhatatlan nehézség előtt áll. Látni fogja, hogy bűne, mint holmi futótűz terjed tovább, s ha egyszer elkövette, nincs módjában többé határt szabnia vétke kiszámíthatatlan láncreakciójának. Lényege szerint tehát minden bűn jóvátehetetlen, s mindenki ellen irányul. Pokoli kör ez. Fölismerése nélkül nincs igazi bűnbánat, s ugyanakkor épp e fájdalmas fölismerés fokozatosan meg is bénítja a lelket. Vagy kétségbe ejti, vagy eltompítja. Mindegy. Az állandósult szorongás és lelkiismeret-furdalás előbb-utóbb éppúgy újabb vétekbe sodor, mint a hazugságokkal megvásárolt közöny, kitérés a lelkiismeret zaklatása elől. S épp ez az a pont, ahol Isten megszánta az embert, s megtörte a bűn és bűntudat feloldhatatlan körforgását, kibogozhatatlan örökkévalóságát. Erre egyedül a megtestesült és isteni ártatlanság vállalkozhatott...¹²

¹²ÚE, 1968. október 20.
In: MÜ I. 360.

Hasonlóan, de kemény szavakkal vall erről a kérdéstről a Napló főszereplője: *Én csak egy nagyon méltatlan és nagyon szerencsétlen szegény pap vagyok. De tudom, hogy mi a bűn. Ön nem tudja. Minden bűn hasonlít egymáshoz, csak egyetlenegy bűn van. (...) A bűn világa szembenéz a kegyelem világával, mint egy táj visszavert képe egy fekete s mély víz partján. A szentek közössége mellett megvan a bűnösök közössége is. Abban a gyűlöletben és megvetésben, amellyel a bűnösök egymást illetik, ők egyesülnek, összetapadnak, összekeverednek, és az Örökkévaló szemében egy nap nem lesznek többek annál a mindig ragadós mocsárnál, melyen hiába csap át az isteni szeretet végtelen dagálya, az élő és zúgó lángtenger, mely megtermékenyítette a káoszt. Ki maga, hogy ítélkezni mer más bűne fölött? Aki megítéli a bűnt, egy vele, eljegyzi magát vele.* (120.)

Imák, imádságok

Az imádságról sokszor és sokat írt a költő. Egyik vallomásában Pilinszky Bernanost idézi: *Az ima béke és öröm, de sokszor magas fal*

állja el az utat, s épp az Istenhez legbuzgóbban igyekvők előtt. Bernanos így kiált föl: „Ó, tökéletesen tudom, hogy az ima vágya már maga is imádság, és tökéletesen elég Istennek. De nekem nem elég a pusztá vágy. Úgy kel-
lene az imádság, mint tudónak a levegő, mint szívnak kell az oxigén. Ami
mögöttem áll, az többé nem a hétköznapi, megszokott élet, amíhez bármi-
kor visszatérhetek. Úgy érzem most, hogy semmi sincs mögöttem, s szem-
közt velem csak egy fal, egy fekete fal áll.” (258.)

Bernanos *Naplója* egyébként kétségbeesett kísérlet, hogy a falusi pap imádságra képtelen lelkét megvizsgálja, és Isten felé emelje. A naplót is ennek tekintette: *Az volt az elgondolásom, hogy naplóm be-
szélgetés lesz a jó Isten között és köztem, az ima folytatása, eszköz, amely-
nek segítségével kikerülhetem a meditáció nehézségeit...* (23.)

Az egyik idősebb kollégája azt rója fel neki, hogy ő nem imádkozik eleget: *„Túl sokat szenvedsz az imáért, ez a véleményem. Az ember a fára-
dalmaihoz arányosítsa táplálkozását, az ima pedig szenvedéseinkhez igazod-
jék.” — „De... én... én nem tudok!” — kiáltottam fel. És azonnal megbántam
a vallomást, mert tekintete újra megkeményedett. „Ha nem tudsz imádkozni,
kérőddz! Figyelj ide, nekem is megvoltak a magam nehézségei! Az ördög olyan
viszolygást ébresztett fel bennem az imával szemben, hogy amikor az olvasó-
mat mondtam, verejték patakzott rólam, próbáld ezt megérteni!” (170.)*

Az ima Pilinszky szerint az Istenhez emel — *de nem az emberektől
való elidegenedés árán. Ellenkezőleg: az Isten felé nyitott szívből természe-
tes a bejárás az ember számára is, az Isten ütötte résen befér akár az egész
világ. Más szóval: az imában Isten a felebarátnak és vele a teljes világnak
legodaadóbb szálláscsinálója.*¹³

¹³ÚE, 1963. október 27.
In: MŰ I. 218.

A hívő költő kérése szerény kérés, reá jellemző óhaj: *Ha mégis kérek
Tőled imámban valamit: ne vedd el tőlem, ne vedd el tőlünk a kérés nélküli
imádságot. A kérés nélküli imában nemcsak én, de az egész mindenség hall-
gat, s hallgatnak azok is, akik — egy színtel még mélyebben — torzsalkod-
nak, harcolnak, lázonganak és ítélkeznek. A nem kérő imádságban azonban,
imádkozza bárki is, az egész világ térden áll a „teremtés egységében”. (507.)*

Ez az idézet *Az imádság, mint metakommunikáció* című jegyzet-
ből való, amelyet így fejez be: *Igen, valamiképp így az Istenhez fölszálló
imádság egyúttal az emberiségnek is sértetlenül megmaradt anyanyelve,
amit még Babel leomló tornya se tudott mindenestül maga alá temetni.*¹⁴

Mindannyian Babel leomló tornya szomszédságában élünk, és an-
nak köveit próbáljuk — amennyire erőnk és időnk engedi — összeszedni
és újra felrakni, megépíteni a tornyot, ami így hiábavaló vállalkozás,
de imával és költéssel, amely a „közénk született Isten bölcsőjénél
minden bizonytalansággal ott volt”, lehetséges. Ez az egyik üzenete Pilinszkynek.

A Sors angyala

Rónay László egyik méltatásban a *Sors angyalának* nevezte Pilinszkyt: *„tragikusra hangolt író volt, aki egész életművében a keresztre füg-
gesztette tekintetét”.¹⁵ Szellemi rokona az Egy falusi plébános naplója fő-
hősének, egy mély lelkiéletre törekvő fiatal papnak, „akinek hivatása
első állomáshelyén szembesülnie kell nyájának értetlenkedésével, kö-
zönyével és cinizmusával, miközben ő maga is súlyos hitbéli válság-*

¹⁴ÚE, 1980. augusztus 3.
In: MŰ I. 525.

¹⁵ÚE, 2006. május 21., 11.

ba kerül, s szenvedései nem csak lelki, de fizikai teherként is ránehezdednek” — olvassuk a regény fülszövegében. André Rousseau ortodoxnak nevezte Bernanosot. „Rousseau szerint Bernanos a katolikus írók között az egyetlen ortodox. Ennek az »ortodox« jelzőnek persze semmi köze a keleti kereszténységhez, sem Konstantinápolyhoz, sem Moszkvához. Bernanos olyan ortodox, óhitű, igazhitű, aki kompromisszumok nélkül, magányosan száll szembe a modern polgári konformizmussal, a technokrata szép új világgal, az elidegenedéssel, a gyorsuló idővel. Milyen alternatívát kínál Bernanos mindezekkel szemben? A radikális, letisztult, evangéliumi krisztusi eszmény frissességét.”¹⁶

¹⁶Bozók Ferenc: *Georges Bernanos és a Sátán*. Nagyvilág, 2009. 2. 175.

Fénybe halni

Egy nagyon meleg nap utáni estében kiültem a kertbe, ahol az asztalon meggyújtottam három mécsest, s vártam az enyhületet, néztem a csillagos eget, a repülők felcsillanó fényét, közben zenét hallgattam. Egyszer csak egy lepkét vettem észre, aki a három mécses imbolygó fénye körül cikázott, majd egy hirtelen mozdulattal, mint egy zuhanó bombázó, az egyikbe becsapódott. A láng kihunytt, a lepkének is vége lett. Mivel a költő életén gondolkodtam, úgy éreztem, hogy olyan volt ez, mint az ő hirtelen halála: fénybe halni. Pilinszky János hatvan éves korában halt meg. „Maga jóval korábban írt arról, hogy kifelé megy már az életből, öregnek érzi magát, minden új napot váratlan ráadásként fogad — írta Jelenits István. — Azt hittük, nem gondolja komolyan. Betegségei közt is kamaszosan fiatalnak láttuk, s lám terveket, gondolatban megépített művet vitt magával, amikor váratlanul csakugyan elköltözött közülünk.”¹⁷ Ezért is mondhatom — a lepke nekem ezt példázta —, Pilinszky János nem akárhogyan halt meg, ő igenis fénybe halt. Ami azt jelenti, hogy ma is, és még nagyon sokáig fényt sugároz felénk, még akkor is, ha az antennánkat nem is jól állítottuk be.

¹⁷In: MŰ I. 11.

Móser Zoltán fotója